

TÜRKİYE' DE 1980 SONRASI DÖNEMDE İHRACATIN GELİŞİMİ VE İZLENEN POLİTİKALARIN ETKİNLİKLERİ

Hüseyin A. EGELİ (*)

ÖZET

Ülkemizde 1980 sonrası dönemde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin beklenelerinden biri, ihracatı tarım ürünleri ağırlıklı bir yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya doğru değiştirmek olmuştur. Bu çalışmada, 1980-1990 döneminde ihracatın gelişimi ele alınmış ve izlenen başlıca teşvik politikalarının (vergi iadesi, döviz kuru, ihracat kredileri) ihracat üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Giriş

Türkiye'de 1980 yılında uygulamaya konulan istikrar tedbirleri ile para, maliye, dış ticaret ve döviz kuru politikalarında köklü değişiklikler yapılmış ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi yerine ihracata dayalı sanayileşme yönünde yapısal bir değişim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Uygulanan bu stratejinin beklenelerinden biri, ihracatın yapısını tarım ürünleri ağırlıklı bir yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya doğru değiştirmek olmuştur. Bu nedenle, planlı karma ekonomi anlayışı yerine geçen serbest piyasa uygulamaları ile, ekonomik düzen politikası değiştirilmiş; vergi iadesi, ihracat kredileri, döviz kuru ve ihracatçı sermaye şirketlerinin teşviki gibi ekonomik süreç politikaları ile birlikte ekonomik yapı değişikliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu politikalar ile; ihracatın yapısını sanayi ürünleri lehine çevirmek, gelir esnekliği yüksek mallar ihraç etmek, ihraç edilebilir kalitede ürünler üretmek, yeni kapasiteler yaratmak ve verimlilik artışı sağlamak hedeflenmiştir. Bu çalışmada 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin ihracatında meydana gelen değişimler ve başlıca ihracatı teşvik tedbirlerinin ihracat üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

(*) Dr., D.E.Ü.İ.I.B.F., İktisat Bölümü.

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE İHRACATTAKİ GELİŞMELER

1980 sonrası dönemde izlenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin, dışa açılmanın ilk adımı olarak değerlendirilen toplam ihracatı artırma yönünde genelde başarılı olduğu söylenebilir. 1980-1990 döneminde dış ticaretteki gelişmeler Tablo: 1'de görülmektedir. 1980 yılında ihracat 2910.1 milyon dolardan 1990' da 12943 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşılık ithalat aynı dönemde 7909.4 milyon dolardan 22305 milyon dolara ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise, 1980 yılında %36.8 iken, 1988 yılında %81.3' e çıkmıştır. Dönemin son iki yılında ise ihracattaki duraklamaya karşılık ithalat-taki artış nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı 1989'da % 73.8'e, 1990'da ise %58' e düşmüştür.

İhracatın global olarak gösterdiği gelişmenin yanında, 1980 sonrası dönemde ihracatın yapısında da değişimler ortaya çıkmıştır. Tablo: 2'den de görüleceği gibi ihracat, tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya geçmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1980' de %57.4'den 1990 yılında %18.1'e inerken, sanayi ürünleri ihracatının payı, aynı yillarda itibarıyla %36' dan %79.3' e yükselmiştir.

Ülkemizde 1980 sonrası dönemde izlenen sanayileşme stratejisinin belli tilerinden birisi, ihracatın yapısını değiştirmektir. Ancak toplam ihracat içinde işlenmiş ürünlerin payının artması, sanayi yapısının değiştiği anlamına gelmeyebilir. Özellikle tarımsal ürünlerin basit işlemlerinden geçirilerek işlenmiş ürün olarak ihracı, toplam ihracat içinde işlenmiş ürün payını artıracak ancak bu, sanayi yapısının değişmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmeyecektir. Dolayısıyla ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde ihracatın yapısının değiştirilmesinin gerçekte sanayi yapısının değişmesi ile mümkün olabileceği belirtilmelidir.

İhracattaki yapısal değişim, üretici sektörlerin yapısına bağımlılık göstermektedir. Buna göre, örneğin sanayi yapısı değişikçe ve tüketim malları üretimi yerine ara ve yatırım malları üretimi önem kazandıkça, ihracatta da buyonde bir değişim beklenebilir. Ancak bu yönde ortaya çıkacak değişim dış talebe de bağlı bulunmaktadır. Geleneksel ihracat ürünleri olarak ifade edilebilecek tarım, hayvancılık, tarıma dayalı işlenmiş ürünler ve dokuma sanayi ihracatı, toplam ihracat içinde önemli bir paya sahiptir. Bu oranın 1980-1990 dönemindeki gelişimi Tablo: 3'de sunulmaktadır.

Türkiye'de 1980 Sonrası İhracat Gelişimi

TABLO: 1
DİŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER

(MİLYON \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DİŞ TİCARET AÇIĞI	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
1980	2910.1	7909.4	4999.3	36.8
1981	4702.9	8933.4	4230.5	52.6
1982	5746.2	8842.7	3096.5	65.0
1983	5727.8	9235.0	3507.2	62.0
1984	7133.6	10756.9	3623.3	66.3
1985	7958.1	11343.6	3385.5	70.2
1986	7456.7	11104.8	3648.1	67.1
1987	10190.0	14163.1	3973.1	71.9
1988	11662.0	14339.7	2677.7	81.3
1989	11627.0	15763.0	4136.0	73.8
1990	12943.0	22305.0	9362.0	58.0

KAYNAK: TOBB-Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1990, s. 82

TABLO: 2
İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Yüzde)

YILLAR	TARIM VE HAYVANCILIK	MADENCİLİK VE TAŞOCAKCILIĞI	SANAYİ ÜRÜNLERİ
1980	57.4	6.6	36.0
1981	47.2	4.1	48.7
1982	37.3	3.0	59.7
1983	32.8	3.3	63.9
1984	24.5	3.4	72.1
1985	21.6	3.1	75.3
1986	25.3	3.3	71.4
1987	18.2	2.7	79.1
1988	20.1	3.2	76.7
1989	18.3	3.5	78.2
1990	18.1	2.6	79.3

KAYNAK: TOBB- Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1990, s. 84

Tablonun incelenmesinden anlaşılabileceği gibi 1980 yılında toplam ihracatın %76.4'ü geleneksel ihracat ürünlerine sahiptir. Bu oran 1984'te %49.9'a düşmüş ve 1986'da yükselerek %59.1 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılı itibarıyla toplam ihracat içinde geleneksel ürünlerin payı %56.7'dir. Bu sonuç,

Türkiye'de ihracat gelirlerinin yarısının geleneksel ürünlerden sağlandığını ve bu yapının değiştirilmediğini göstermektedir. Öte yandan bu sonuca dayanarak ülkemizde ihracatın önemli ölçüde emek-yoğun teknikler kullanan sektörlerce gerçekleştirildiği, yüksek katma değer yaratan sektörlerin ihracatının arzulanan düzeyde omadığı da söylenebilir.

Diger taraftan Türkiye'de imalat sanayi alt sektörlerinde ihracatın yıllar itibariyla dağılımı Tablo: 4'de görülmektedir. 1980 yılına göre 1989 yılında imalat sanayi ihracatı tüketim, ara ve yatırım mallarında miktar olarak artış göstermiştir. Bununla birlikte imalat sanayi ihracatının alt sektörlerde göre dağılımında, tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına doğru bir değişme olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplam imalat sanayi ihracatında tüketim malları ihracatı ağırlığını korumakla birlikte 1980-1989 döneminde bu pay giderek azalmıştır. 1980 yılında tüketim malları ihracatının toplam imalat sanayi ihracatı içindaki payı %83.2'den 1989 yılında %53'e inmiştir. Buna karşılık aynı yıllar itibariyla ara mallarının toplam sanayi ihracatı içindeki payı %12.1'den %38'e, yatırım mallarının toplam imalat sanayi ihracatı içindeki payı ise %4.7' den %9'a yükselmiştir. Bu durum, toplam imalat sanayi ihracatında ara ve yatırım malları lehine bir yapısal değişme olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönemde ihracatta ürün ve pazar çeşitliliği de sağlanmıştır. 1980 öncesi döneme oranla 1980 sonrası dönemde Türkiye, daha çok sanayi malı ihraç eden bir ülke konumuna gelmiş ve alıştılagelmiş pazarların yanında yeni pazarlara girme imkanı bulmuştur. İhracat gelirlerinin ülke gruplarına göre payları incelendiğinde, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden oluşan İslam ülkeleri grubuna yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının 1980' li yılların ilk yarısında %40' lara yükseldiği görülmektedir. Bu gelişmede, 1980' li yılların başında artan petrol fiyatlarının etkisiyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin gelirlerindeki artışa bağlı olarak yükselen ithal taleplerinin önemli rolü olmuştur. 1986 yılında petrol fiyatlarının düşüşü, sözkonusu ülkelerin ihracat maliyetine olan taleplerini azaltmış, olsa paralel olarak İslam ülkelerine yapılan ihracatın toplam içindeki payı tedricen azalarak 1989 yılında %24.7'ye düşmüştür. 1980 sonrası dönemde OECD ülkelerinin payı ise özellikle İslam ülkelerine yapılan ihracattaki artışa bağlı olarak, toplam ihracat içinde nisbi önemini korumakla birlikte, 1984'e kadar belirli bir azalma kaydetmiştir. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ve özellikle 1987' de OECD ülkelerinin payı yeniden artış göstererek 1989' da %61.7'ye ulaşmıştır.

Türkiye'de 1980 Sonrası İhracat Gelişimi

**TABLO: 3
TARIM, HAYVANCILIK, TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER VE DOKUMA SANAYİ İHRACATININ TOPLAM İHRACAT İÇİNDEKİ PAYI**

YILLAR	A (Milyon \$)	B (Milyon \$)	A/B (Yüzde)
1980	2223.1	2910.1	76.4
1981	3200.1	4702.9	68.0
1982	3476.4	5746.2	60.5
1983	3391.4	5727.8	59.2
1984	3560.5	7133.6	49.9
1985	4156.1	7958.1	52.2
1986	4403.3	7456.7	59.1
1987	5513.5	10190.0	54.1
1988	6427.5	11662.0	55.1
1989	6549.0	11627.0	56.3
1990	7334.0	12943.0	56.7

A: Tarım, Hayvancılık, Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler ve Dokuma Sanayii İhracatı Toplamını
B: Toplam İhracatı göstermektedir.
KAYNAK: DPT-VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**TABLO: 4
İMALAT SANAYİ İHRACATININ ALT SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI
(1968 Fiyatlarıyla - Yüzde)**

YILLAR	TÜKETİM	ARA	YATIRIM
1980	83.2	12.1	4.7
1981	76.4	17.3	6.3
1982	66.9	25.6	7.5
1983	64.2	27.0	8.8
1984	63.6	28.9	7.5
1985	53.5	33.4	13.1
1986	58.3	31.8	9.9
1987	57.5	28.2	14.3
1988	54.4	36.1	9.5
1989	53.0	38.0	9.0

KAYNAK: DPT-VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı Verileri

1980-1990 döneminde OECD ülkelerine yapılan ihracat yıllık ortalama %17.5, İslam ülkelerine yapılan ihracat ise %17.8 oranında artmıştır. Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesiyle bu ülkelere ihracat yıllık ortalama %39.5, ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesiyle diğer ülkelere ihracat ise %28 oranında artış göstermiştir.

B- TÜRKİYE' DE İHRACATIN GELİŞİMİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN POLİTİKALARIN ANALİZİ

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi içinde ihracatın uyarıcı etkisinden yararlanılarak sanayi yapısının değiştirilmesi ve büyümeyenin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleşebilmesi ise ihracatın arttırılmasına ve sektörlerde rekabet gücünün kazandırılmasına bağlı bulunmaktadır. Türkiye'de bu amacıyla 1980 sonrası dönemde çeşitli araçlar kullanılmıştır. Bunlar arasında ihracat teşvikleri ve esnek döviz kuru politikası en önemli iki araç durumundadır. İhracat teşviklerinin genellikle iki amaca hizmet ettiği ifade edilebilir. Bunlardan birincisi ihracat için üretim artışının (dolayısıyla büyümeyenin) sağlanması, ikincisi de ürünlerin dış pazarlarda rekabet gücünü kazanmasının sağlanmasıdır (BAYKAL-GÜLMEZ, 1988, s. 52). Bu kapsamda ihracat teşvikleri, ihracatı karlı ve cazip hale getirici önlemleri içermektedir. Bu önlemler arasında vergisel teşvikler, krediler ve garantiler, pazarlama yardımları ve diğer teşvikler sayılabilir.

Türkiye'de 1980 yılından itibaren uygulamaya başlanan 24 Ocak kararları çerçevesinde ihracat kredilerinde vergi, resim ve harç muafiyeti, ihracat ve ihracata yönelik yatırımların teşviki, ihracattan sağlanan dövizlerin kullanım kolaylıkları, ihracatçı sermaye şirketlerinin kurulması, ihracata yönelik mal üreten sektörlerde döviz tahsisi ve vergi iadesi gibi teşvik araçları ile ihracatın arttırılmasına çaba gösterilmiştir(1). Bunların dışında esnek döviz kuru politikası ile aşırı değerlenmeye son verilmiş ve böylelikle ihracatın dolaylı teşvik edilmesi de amaçlanmıştır. Sayılan araçlar arasında 1980-1989 döneminde yaygın olarak kullanılanlar vergi iadesi, ihracat kredileri ve döviz kuru politikaları olmuştur. Sözkonusu araçların ihracat üzerindeki etkileri aşağıda inceleme konusu yapılmış bulunmaktadır.

(1) Bu araçlar arasında 1985 yılında Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ve 1986 yılında Dstekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılan ödemeler de katılmıştır.

1- Vergi İadesinin Toplam İhracat Üzerindeki Etkisi

İhracatı teşvik önlemleri arasında 1980 sonrası dönemde üzerinde en çok tartışılanlardan birisi, ihracatta vergi iadesi uygulamasıdır. Türkiye'de vergi iadesi konusunda ilk yasal düzenleme 5.12.1965 tarih ve 6/2453 sayılı karama-meditir. Bu tarihten sonra vergi iadesi uygulamasında pek çok değişiklik yapılmış ve 1989 yılının sonunda bu uygulamaya son verilmiştir.

Yürürlükten kaldırıldığı tarihe dek 1980 sonrası dönemde ülkemizde genel ihracatı teşvik politikasının en önemli araçlarından biri olarak kabul edilen vergi iadesi uygulamasının amacı, ihraç mallarına ihraç gücü kazandırmak ve uzun dönemde ihracatın yapısını değiştirmek mamul mal ihracının toplam ihracat içindeki payını artırmak biçiminde ifade edilmiştir (SEYİDOĞLU, 1986, s. 17-19). Bu yönyle vergi iadesi uygulamasının, bir yapı politikası aracı olarak düşünüldüğü söylenebilir. Ancak ihracatçıya yapılan dolaysız bir ödeme niteliğinde olan vergi iadesi aslında geçici bir uygulamadır (SEYİDOĞLU, 1986, s.18). Amaç ihraç ürünlerine dış rekabet gücü kazandırmak olduğundan, bu aşamaya gelindiğinde vergi iade oranlarının da azaltılması gerekmektedir. Türkiye'deki uygulamada ise önceleri belirli ihracat tutarına ulaşan ihracatçılara on farklı liste halinde düzenlenmiş ve %20' ye kadar değişen oranlarda vergi iadesi yapılmıştır. Bu uygulama, ihracatın büyük firmalar tarafından yapılmasını teşvik etmiş ve dış ticaret sermaye şirketlerinin kurulmasını özendirmiştir. Daha sonraları iade oranları ihraç edilecek ton başına yeniden düzenlenmiştir. Ancak gerek bazı firmaların hayali ihracat yoluyla vergi iadesi alması ve gerekse Türkiye'nin GATT Süvansiyonlar Kodu ile ilgili anlaşmaya imza koymasıyla, 1989 yılı sonunda vergi iadesi uygulamasından vazgeçilmiştir.

1980-1989 döneminde vergi iadesi uygulamasının ihracat üzerindeki etkisi logaritmik-doğrusal bir model çerçevesinde gösterilebilir. Buna göre elde edilen regresyon çözümlemesi şöyledir.

$$\log \text{İHRACAT} = \log 3.4596 + 0.8959 \log \text{VERGİ İADESİ}$$

(5.941)

$$R^2 = 0.8152 \quad q = 0.15 \quad F = 35.300$$

Bu sonuca göre, vergi iadesi ile ihracat arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İhracatın vergi iadesi elastikiyeti (vergi iadesinde mey-

dana gelen değişmenin ihracat üzerindeki etkisi) %89 olarak tahminlenmektedir. Başka bir ifadeyle vergi iadesinde meydana gelecek %1'lik bir artış, ihracatta %0.89' luk bir artısa neden olmuş görülmektedir.

2- Döviz Kurunun Toplam İhracat Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide izlenen döviz kuru politikaları ve bunun sonucunda oluşacak döviz kurları, iç ve dış ekonomik denge açısından büyük bir önem taşımaktadır (GÜRAN, 1983, s. 45). Öte yandan, döviz kurlarının ihracat üzerinde de önemli bir belirleyici rolü bulunmaktadır. Bilindiği gibi ulusal parayı aşın değerlendiren döviz kuru politikaları, diğer koşullar sabitken, ihracatı cezalandırıcı, ithalatı cazip hale getirici bir rol oynamaktadır. Ulusal paranın eksik değerlendirilmesi ise, ters bir etki doğurmaktadır. Burada ulusal paranın aşırı veya eksik değerlendirmesi ile, satınalma gücü paritesine göre olması gereken kurdan cari-nominal kurların ne ölçüde saptığı kastedilmektedir. Satınalma gücü paritesi ise döviz kurunun yurt içi ve dış alem enflasyon farklılıklarına göre belirlenmesini esas alan bir görüşür (GÜRAN, 1983, s. 111-112 ve 152-154, SEYİDOĞLU, 1986, s. 41).

1980 öncesi dönemde Türkiye'de döviz kurları resmi otoritelerce belirlenmiş, uzun süre döviz kurları sabit tutulmuş; ancak dış ödeme dengesizliklerinin iyice yoğunlaşması karşısında, büyük oranlı devalüasyonlara başvurulmuştur. Bu uygulama devalüasyon yapılan yıllar hariç, ulusal paranın aşırı değerlendirmesine yol açmış ve ihracatın bu dönemde yeterince gelişmememesi üzerinde etkili olmuştur.

1980 sonrası dönemde ihracatı geliştirmede önemli bir politika değişikliği olarak döviz kurlarına, TL'nin aşırı değerlendirmesini ortadan kaldıracak şekilde esnek bir yapı kazandırılmaya çalışılmıştır. Mayıs 1981' den itibaren döviz kurları Merkez Bankası tarafından günlük ayarlamalara konu olmuş, 1988 Ağustos' undan itibaren de Merkez Bankası bünyesinde oluşturulan bankalararası döviz piyasasında belirlenmeye çalışılmıştır.

1980'li yıllarda izlenen daha esnek döviz kuru politikası özellikle dönemin ilk yıllarında, 1980 öncesi dönemde görülen TL'nin aşırı değerlendirmesi olusunu azaltmış ve hatta TL'nin eksik değerlendirmesine yol açmıştır. Kuşkusuz bu durum 1980 sonrası dönemde artaya çıkan ihracat artışları üzerinde önemli rol oynayan bir gelişme olarak değerlendirilebilir. An-

cak dönemin son yıllarda özellikle döviz kurlarının Merkez Bankası'ndaki bankalararası döviz piyasasında belirlenmeye başalmasından sonra döviz kurlarındaki artış, TL'nin aşırı değerlenmesi olgusunu gündeme getirecek şekilde enflasyon oranının çok altında kalmıştır. Bu da; vergi iadesi gibi teşviklerin de azaltılmasının etkisiyle birlikte, ihracatta 1980' li yılların sonlarında görülen tikanmalarda, rol oynayan önemli bir faktör olmuştur.

1980 sonrası dönemde döviz kurlarındaki değişimler ve enflasyon oranları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO: 5
DÖVİZ KURLARINDAKİ GELİŞMELER (*)

YILLAR	TL/\$	Değişme (%)	TL/DM	Değişme (%)	Enflasyon Oranı (%)
1981	110.24	-	48.87	-	-
1982	160.94	46.0	66.24	35.5	27.0
1983	224.03	35.2	87.61	32.3	30.5
1984	364.85	62.9	127.99	46.1	50.3
1985	518.34	42.1	179.27	40.1	43.2
1986	669.39	29.1	310.64	73.3	29.6
1987	855.69	27.8	477.85	53.8	32.0
1988	1420.76	66.0	809.87	69.5	68.3
1989	2120.78	49.3	1129.98	39.5	69.6

KAYNAK: DPT-Temel Ekonomik Göstergeler, Çeşitli sayılardan yararlanılmıştır.

(*) \$ ve DM döviz kurları, yıllık ortalama nominal döviz kurlarını göstermektedir. Enflasyon oranı olarak DİE Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (1981=100) Genel Toplam Endeksteki yıllık ortalama yüzde değişimler alınmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere 1985 yılına kadar döviz kurları artış oranı, enflasyon oranının üstünde gerçekleşmiş; 1985-1988 döneminde ABD doları için enflasyonun biraz altında, Alman markı için özellikle 1986-1987 yıllarında enflasyonun oldukça üstünde seyretmiş, 1989 yılında ise döviz kurlarındaki artış (dolar için %49.3, mark için %39.5) enflasyon oranının (%69.6) çok altında kalmıştır. 1989 yılında döviz kurlarının, enflasyonun altında seyretmesine yol açan temel faktörler, ülkemize giren döviz miktarındaki sürekli artışa karşılık, yaşanan ekonomik durgunluğun da etkisiyle, döviz talebinin fazla artmamış olmasıdır.

1980 sonrası dönemde izlenen ve dönemin ilk yarısında TL'nin aşırı değerlenmiş düzeyinden kurtaran döviz kuru politikasının ihracat üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu belirleyebilmek amacıyla, 1980-1989 dönemi imalat sanayi ihracat artışı ile döviz kuru arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Sözkonusu dönemde ihracat-döviz kuru ilişkisini gösteren denklem aşağıda verilmiştir.

$$\log \text{IHRACAT} = \log 2.8674 + 0.8811 \log \text{D.KURU}$$

(8.136)

$$R^2 = 0.8922 \quad q = 0.11 \quad F = 66.187$$

Elde edilen regresyon denkleminden döviz kuru ile ihracat arasında aynı yönde ve istatiksel açıdan anlamlılığa sahip bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır ($T_{tab0.05}=2.306$). Buna göre 1980-1989 döneminde TL'nin değerinin sürekli düşürülmüş olması (veya döviz kurunun yükselmiş olması) ihracat üzerinde etkili olmuş görülmektedir (*). Nitekim elde edilen denklemde ihracatın döviz kuru elastikiyeti (döviz kurunda meydana gelen %1'lik bir değişmenin ihracatta yol açtığı yüzdesel değişme) %0.881 olarak tahmin edilmiştir.

3- İhracat Kredilerinin Toplam İhracat Üzerindeki Etkisi

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin izlendiği 1980 sonrası dönemde ihracat, kredi politikasıyla da teşvik edilmiştir. Bu politika çerçevesinde Merkez Bankası ve mevduat bankaları ihracatın finansmanında önemli görevler üstlenmişlerdir. Hatta 1982 yılından itibaren mevduat bankalarınca verilen ihracat kredileri tutarının Merkez Bankası'ni aşması, ülkemizde ihracatın finansmanına ve arttırılmasına, bankacılık kesiminin de katkı sağladığını göstermektedir.

Merkez Bankası'ncı verilen ihracat kredileri 1980 sonrası dönemde belgesiz ihracat, kesin satış finansmanı, tütün finansmanı, vesikalı senetler, ihracatı teşvik fonu, belgeli ihracat ve ihracat hazırlık kredisi olmak üzere çeşitlendirilmiştir. Bunlara ek olarak mevduat bankalarınca açılan kredilerle, ülkemizde ihracat kredisi kullanımında önemli artışlar gözlenmiştir. Sözkonusu

(*) Bu bulguya karşılık, yapılan bir araştırmada 1980-1988 döneminde reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ileri sürülmektedir. Buna göre TL'nin yüksek oranda değer kaybının ihracat üzerindeki uyarıcı etkisinin düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda şu kaynağa bakılabilir (ABUŞOĞLU, 1990)

kredilerin büyük bir bölümü ihracatçı sermaye şirketleri tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde ihracat kredilerinin faiz oranının bankalarca istenen teminat oranının düşük tutulması ve kredi başvurularında bürokrasının en aza indirilmesine yönelik çalışmalar, ihracatın teşviki ve kredi kullanımının yaygınlaşması yönünde yararlı olmuştur. Nitekim Tablo: 6'dan da görüleceği gibi 1980 yılında 91.3 milyar TL. olan ihracat kredisi kullanımı, 1989 yılında yaklaşık 57 katı artış göstererek 5191.6 milyar TL. hacmine ulaşmıştır.

Düşük faizli ihracat kredisi (selektif krediler ve ihracatı teşvik kredileri) uygulamasına 1985 yılında son verilmiş ve bu tarihten itibaren Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan ihracata prim ödemeye başlanmıştır. Daha sonra bu uygulamadan da vazgeçilerek 1986 yılında önce Merkez Bankası reeskont kredileri ve daha sonra Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan prim ödemek suretiyle ihracatın teşvikine gidildiği görülmüştür.

1980-1989 döneminde ihracat kredisi kullanımındaki değişimlerin ihracat üzerindeki kısmi etkisi aşağıdaki gibi tâminlenmiştir.

$$\log \text{İHRACAT} = \log 0.0422 + 1.1833 \log \text{İHR.KREDİSİ}$$

(12.08)

$$R^2 = 0.9481 \quad q = 0.09 \quad F = 146.134$$

Elde edilen regresyon denklemi, ihracat ile ihracat kredileri arasında aynı yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunduğu göstermektedir. Ayrıca bu ilişkinin vergi iadesive döviz kuru ile hracat arasında bulunmuş olandan daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Hesaplanan regresyon denkleminden ihracat kredisi kullanımındaki %1'lük bir değişmenin ihracat üzerindeki etkisinin %1.18 olduğu anlaşılmaktadır.

4- Toplam İhracat ile Vergi İadesi, Döviz Kuru ve İhracat Kredileri İlişkisi

Vergi iadesi, döviz kuru ve ihracat kredilerinin ihracat üzerindeki kısmi etkilerinin aynı yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu yukarıda açıklanmıştır. Burada sözkonusu değişkenlerin birlikte ele alınmasıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve ihracat üzerinde en fazla etkili olan aracın belirlenmesine çaba gösterilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler Tablo: 6'da, elde edilen sonuçlar ise Tablo: 7'de topluca sunulmuştur.

TABLO: 6

1980-1989 DÖNEMİNDE TOPLAM İHRACAT, VERGİ İADESİ, DÖVİZ KURU VE
İHRACAT KREDİLERİNDEKİ GELİŞMELER

Milyar TL

Yıllar	<u>Toplam İhracat</u>	Vergi İadesi	Döviz Kuru	<u>İhracat Kredileri</u>
1980	221.5	4.9	7.1	91.3
1981	530.7	24.6	110.2	206.9
1982	937.3	86.8	160.9	479.8
1983	1298.9	148.9	224.0	728.8
1984	2608.3	329.0	364.8	594.5
1985	4152.9	287.2	518.3	723.5
1986	5012.3	281.9	669.4	1695.4
1987	8844.3	438.5	855.7	2196.7
1988	16568.9	674.8	1420.7	3358.9
1989	24658.9	389.5	2120.8	5191.6

KAYNAK: DPT- Temel Ekonomik Göstergeler çeşitli yıllar, DPT- Teşvik ve Uygulama Başkanlığı verileri

İmalat sanayi ihracatı üzerinde etkili olan döviz kuru, vergi iadesi ve ihracat kredilerinin toplulaştırıldığı Tablo: 7' de ihracat kredilerinin ihracatı açıklayıcı gücünün daha yüksek olduğu 3 no' lu denklemden de anlaşılmaktadır. 4 no' lu denklemde ise toplam ihracat, vergi iadesi, döviz kuru ve ihracat kredilerinin bir fonksiyonu olarak düşünülmüştür. Elde edilen çoklu regresyon sonuçlarına göre toplam ihracat ile vergi iadesi ve döviz kuru arasındaki ilişki anlamsız, toplam ihracat ile ihracat kredileri arasındaki ilişki ise anlamına yüksek çıkmıştır. Buna göre 1980-1989 döneminde ihracattaki değişimeler önemli ölçüde ihracat kredilerine bağımlılık göstermiş bulunmaktadır. Ihracat kredilerindeki %1' lik bir artışın toplam ihracatı %0.91 oranında artturduğu tahmin edilmiştir. Gerçekten de ele alınan dönemin özellikle son yıllarda vergi iadesi miktarlarının etkisinin azalması ve döviz kurlarındaki artışın en fazla oranının çok altında kalması, ihracat kredilerinin ihracat artışı üzerindeki önemini ön plana çıkarmıştır.

TABLO: 7

TOPLAM İHRACAT ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN ETMENLER : REGRESYON SONUÇLARI

(1980-1989)

Denklem No	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler			R ²	F	q
		Sabit Terim	Döviz Kuru	Vergi İadesi			
1	İhracat	2.8674	0.8811 (8.136)	---	0.8922	66.18	0.11
2	İhracat	3.4596	---	0.8959 (5.941)	0.8152	35.3	0.15
3	İhracat	-0.0422	---	1.1833 (12.089)	0.9481	146.13	0.09
4	İhracat	0.5129	0.153 (0.424)	0.069 (0.242)	0.918 (2.865)	0.9545	41.9

Not: $t_{tab0.05}=2.247$

SONUÇ

Türkiye'de ihracatı teşvik politikasının genel amaçları, bir yandan ihracat gelirlerini artırırken, diğer yandan da ihracatın yapısını tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine veya emek-yoğun işlardan sermaye ve teknoloji yoğun mamlere doğru kaydırmak olmuştur.

Araştırma kapsamına alınan ve 24 Ocak kararlarının uygulamaya konduğu 1980 yılından başlayarak 1990 yılı sonuna kadar geçen dönemde izlenen ihracata yönelik sanayileşme strateğisinin, dışa açılmanın ilk adımı olarak değerlendirilen toplam ihracatı artırma yönünde genelde başarılı olduğu görülmektedir. Özellikle 1980-1988 döneminde hem dış ticaret açığı azalmış, hem de ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir. Son iki yılda ise ihracattaki tıkanmalar nedeniyle durum tersine dönmüştür. 1990 yılı itibarıyla dış ticaret açığı 9362 milyon dolara çıkmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %81.3'den %58'e düşmüştür.

Sözkonusu dönemde ihracat, tarım ağırlıklı bir yapıdan sanayi ağırlıklı bir yapıya geçmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracatındaki payı %57.4'den %18.1'e inerken, sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracatındaki payı %36'dan %75.3'e çıkmıştır. Bununla birlikte geleneksel ürünler olarak ifade edilebilecek tarım, hayvancılık, tarıma dayalı işlenmiş ürünler ve dokuma sanayi ihracatının, toplam ihracat içinde yarından fazla bir paya sahip olduğu ve bu yapının henüz değiştirilemediği görülmektedir.

İmalat sanayi ihracatının alt sektörlerle göre dağılımında ise tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına doğru bir değişme olduğu gözlenmektedir. Toplam imalat sanayi ihracatında tüketim malları ihracatı ağırlığını korumakla birlikte, dönemde bu pay giderek azalmıştır. Bu durum toplam imalat sanayi ihracatında ara ve yatırım malları lehine yapısal bir değişme olduğunu ortaya koymaktadır.

Ele alınan dönemde toplam ihracatla ihracatı teşvik araçları arasındaki ilişkilerin seyrini belirlemek için yapılan istatistiksel analizlerde elde edilen sonuçlara göre ihracatı artırmada en etkili uygulamanın ihracat kredileri olduğu söylenebilir. İhracat kredilerinde meyuana gelen bir birimlik değişmenin ihracatı önemli ölçüde etkilediği tahmin edilmiştir.

Bu gelişmeler, 1980'den sonra uygulanan ihracata dönük politikaların amaçları doğrultusunda nisbeten etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kuşkusuz

bu sonuç, izlenen politikaların tüm etkilerinin değerlendirilmesi niteliğinde olmayıp, sadece ihracat alanını kapsamaktadır. Bununla birlikte önumüzdeki yıllarda yeni yatırımlara ağırlık verilmemiği takdirde ihracatla ilgili endişelerinde artacağı söylenebilir. Öte yandan, dışa açılma ne oranda artarsa, o ülkenin, ekonomisini o ölçüde kontrolü dışındaki faktörlerin etkisine bırakmış olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu çerçevede, bir yandan dış piyasalarda olumsuz gelişmelerin doğuracağı zararları en aza indirebilmek, diğer tarafından uluslararası uzmanlaşmanın nimetlerinden yararlanabilmek için ihracatın teşviki ile ithal ikamesini dengeli biçimde birleştirecek politikalara ağırlık vermesi gerekmektedir.

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OF EXPORTS IN TURKEY IN THE POST-1980 PERIOD AND THE EFFICIENCY OF THE POLICIES IMPLEMENTED.

One of the major aims of export-led-industrialization strategy which has been applied in Turkey since 1980 is to ensure a structural change in exports towards industrial products. In this paper, the development of exports in the period of 1980-1990 and the effects of main promotion policies (tax debate, exchange rate and export credits) on the development are analysed.

KAYNAKÇA

ABUŞOĞLU, Ö.; Döviz Kuru Politikaları ve ihracat Üzerindeki Etkisi: 1980-1988 Dönemi, TOBB Yayıncılık No: AR-GE 64, MN Ofset, Ankara, 1990.

BAYKAL, O. - GÜLMEZ, İ. (1986) - 24 Ocak - Kararlarından Sonra İhracatımızdaki Gelişmelerin Çeşitli Açılardan Analizi (1980-1984), MPM Yayıncılık No: 370, Ankara

DPT - VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT - Teşvik ve Uygulama Dairesi Verileri

DPT - Temel Ekonomik Göstergeler

GÜRAN, N. (1983) - Altenatif Döviz Kuru Sistemlerinin Türkiye' de Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir

SEYİDOĞLU, H. (1986) - "Türkiye' de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Ekonomik Etkileri", Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları (1980-1985), Türkmen Araştırma Merkezi No: 6, İstanbul

TOBB (1990) - Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Ankara.